

ONA TILI TA'LIMIDAGI VOSITALAR

Ro'ziyeva Sevara

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish o'zbek tili yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Ona tili ta'limi vositalari haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *predmet, o'quv reja, kalendar reja, o'qish texnikasi, daraja, mantiqiy o'qish, dastur, didaktik ta'minot, o'quv qo'llanma, metodik qo'llanma, qomuslar.*

Darsning didaktik qismini ta'minlovchi hujjatlar:

a) o'quv predmeti yoki fani bo'yicha davlat tomonidan belgilangan o'quv reja (O'quv reja bajarilishi shart bo'lgan hujjat bo'lib, unda o'rta umumta'lim maktablarida, akademik litsey yoki kasb-hunar kollejlarda, umuman, ta'lim muassasalarida o'qitilishi rejalashtirilgan barcha o'quv predmetlari, fanlarning nomi, ularga ajratilgan o'quv soatlari, ta'tillar va b.lar qayd etiladi);

b) o'quv reja asosida tuzilgan (namunaviy) o'quv dasturi (O'quv dasturi tayanch ta'lim dargohlari mutasaddilari tomonidan, masalan, Xalq ta'limi vazirligi nazoratida yoki Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi huzuridagi Muvofiqlashtiruvchi kengash tomonidan tuziladi va amaliyotga tatbiq etiladi. O'quv dasturi, odatda, uch qismdan iborat bo'lib, uning "Uqtirish xati" qismida metodik maslahatlar, "Asosiy qismida to'rt chorak yoki ikki semestr davomida o'tiladigan mavzular va ularga ajratilgan soatlar miqdori, "Mavzular bo'yicha shakllantiriladigan malakalar" qismida ta'limdan kutilayotgan natijalar qayd etiladi);

d) kalendar reja (o'qituvchi tomonidan tuziladi va unda o'qituvchining qaysi sinfda, qachon, qancha o'quv mashg'uloti o'tishi oldindan rejalashtiriladi, rejaning bajarilishi muntazam qayd etib boriladi. Kalendar reja vaziyatga qarab haftalik yoki oylik, ba'zan choraklik tuzilishi ham mumkin);

e) amaldagi tizim (reyting yoki "besh" baholi sistema) asosida o'quvchilar bilimini baholash mezonlari (Baholash mezonlarida ta'lim oluvchining qaysi faoliyati uchun qanday baholanayotgani aniq ko'rsatib beriladi. Shu o'rinda ta'kidlash zarurki, umumiy o'rta ta'limda ona tili ta'limi natijasida o'quvchilar egallagan bilim, ko'nikma va malakalar DTSda belgilangan uch parametrlilik standart ko'rsatkichlar asosida tekshiriladi va aniqlanadi. Bular quyidagilar:

1. O'qish texnikasi. Bu parametr orqali o'quvchining notanish bo'lgan matnni ifodali o'qiy olish ko'nikmasi aniqlanadi. Bunda miqdoriy ko'rsatkich sifatida ifodali o'qish tezligi, ya'ni minutiga berilgan matndan nechta so'z o'qiy olish ko'rsatkichi olingan. Sinf dan sinfga o'tish davrida miqdoriy ko'rsatkichdagi so'zlarning soni oshishi bilan birga berilgan matnni o'qishdagi talablar ham bolaning yoshiga monand ravishda ortib boradi.

O'qish san'ati parametri talablariga ko'ra:

1-daraja (“uch” baho; 56-70 ball). Bitiruvchi (XI sinf)lar uchun 1-daraja (quyi bilim) parametri darajalari talablarini belgilashda DTSda nazarda tutilgan 1 minutda 120-130 soʻz tezligidagi notanish matni “Murakkab matndagi ilmiy atama va ramzlarni, mumtoz adabiyot namunalarini, soʻz, ibora va atamalarni toʻgʻri talaffuz qila olish, maʼnosini anglagan holda toʻgʻri va ravon oʻqish” minimal talabi asos qilib olindi.

2-daraja (“toʻrt” baho; 71-85 ball). Bu darajada 1 daqiqada notanish matni 130-135 soʻz tezligida oʻqish belgilanadi va minimal (quyi, 1-daraja) talablar quyidagi koʻrsatkichlar bilan toʻldiriladi, chuqurlashtiriladi:

-turli tipdagi (ilmiy, rasmiy, publitsistik va badiiy) matnlarni oʻqiganda, tinish belgilarini mazmunga mos ifodalay olish;

-badiiy matnlarning tur va Janr xususiyatlarini farqlagan holda oʻqiy olish. 3-daraja (“besh” baho; 86-100 ball). Bu daraja notanish matni 135-140 soʻz tezligida oʻqish belgilanadi va 1-, 2-daraja talablari quyidagi koʻrsatkichlar bilan toʻldiriladi, chuqurishtiriladi:

- mantiqiy oʻqish, yaʼni mazmunini yuzaga chiqaruvchi oʻrinlar- soʻz va gaplarni taʼkidlab oʻqish;

-monolog va dialog matnlarni farqlab oʻqish, har biriga xos ohang, ovoz tanlay olish;

-barmoq vaznidagi sheʼriy matnlarni taktlarga ajratib, vazn va ohangga rioya qilgan holda oʻqiy olish;

-aruz vaznidagi mumtoz nazm namunalarini ruknlarga ajratib oʻqiy olish.

Mazkur parametr boʻyicha chorak, sinf doirasidagi tayyorgarlikni aniqlashda ham shu tamoyil va mezonlardan kelib chiqiladi, dastur material doirasida ish koʻriladi, daraja talablari oʻqituvchi va metodbirlashma tomonidan maʼmuriy andozalar asosida ishlab chiqiladi.

Oʻzgalar fikrini va matn mazmunini anglash bu parametr oʻzgalar fikrini va matn mazmunini anglash hamda uni ogʻzaki qayta bayon qila olish darajasini aniqlaydi.

Oʻzgalar fikri va matn mazmunini anglash parametri talablari quyidagicha:

1-daraja (“uch” baho; 56-70 ball). Mazkur darajada boshlangʻich taʼlim boʻgʻinida nazarda tutilgan talablarga tayanilgan holda XI sinfni bitiruvchi oʻquvchining 10 daqiqada 10-11 sahifa matni aniq, matn mazmuniga mos toʻgʻri, ravon taʼsirchan kabi sifat koʻrsatkichlari darajasida bayon qila olish malakasini egallaganligini aniqlash koʻzda tutiladi. Bu talablarga mos choraklar, sinflar doirasidagi talablarni ishlab chiqishda va sahifalar miqdorini belgilashda ana shu talab va meʼyorlash asos qilib olinadi. 2-daraja (“toʻrt” baho; 71-85 ball). Ushbu daraja talablari va meʼyorlari 1-daraja sahifalari miqdorini oshirish va talab quyidagicha chuqurlashtirish, kengaytirish asosida (10 daqiqada 11-12 sahifa) belgilandi:

-ona tili dasturida “matn ustida ishlash” topshiriqlarida nazarda tutilgan talablar doirasida ilmiy-maʼrifiy matnlarni mazmunga mos, asosli oʻqish va bayon qila olish;

2-daraja meʼyorlari(sahifalari)ni oshirish va talablarni quyidagicha chuqurlashtirish, kengaytirish (10 daqiqada 12-13 sahifa) asosida belgilandi:

-ilmiy, rasmiy, publitsistik, badiiy matnlarni har biriga xos mantiqiy, ifodali, badiiy o'qiy olish, mohiyatini og'zaki sharhlay olish;

-nasriy, nazmiy, drama matnlarini o'ziga xos talab doirasida o'qiy olish, har biri mazmuni va timsollari xarakteriga mos ovoz tanlay olish va uni og'zaki bayon qila olish (sharhlash);

-monolog va dialog matnlarni mazmun va maqsad talabidan kelib chiqqan holda o'qiy olish, to'xtam kabi amallarni nutqda aks ettira olish va og'zaki sharhlash;

Fikrni yozma shaklda bayon etish malakasi (tugal fikr ifodalangan matn) murakkab jarayon bo'lib, ona tili ta'limining maqsadi shu parametrdan aniq mujassamlashadi. O'quvchining ona tili ta'limi Jarayonida egallagan ko'nikma va malakalari u yaratgan matnda aks etadi. Bu parametr buyicha ta'lim sifatining natijasini baholashda o'qituvchi tomonidan o'quvchi egallagan quyidagi ko'nikmalarning darajasi aniqlanadi: a) fikrning mantiqiy izchillikda ifodalanganligini aniqlash;

b) fikrlash, mavzuning murakkablik darajasini aniqlash (sodda, murakkab, konkret, mavhum va hokazo);

d) tavsifning mavzuga muvofiqligini va tavsifning qiymatini aniqlash;

e) tavsifda tilning ifoda vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish darajasini aniqlash;

f) imloviy (yozma) savodxonlikning sifatini aniqlash;

2. Darsning didaktik ta'minotini ta'minlovchi manbalar:

a) darslik;

b) o'quv qo'llanma (muayyan o'quv predmeti yoki fani ta'limi uchun dastur asosidagi materiallarni o'rganishga mo'ljallangan darslikka qo'shimcha ilmiy manba bo'lib, u Xalq ta'limi vazirligi yoki Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan amaliyot uchun tavsiya etilgan bo'lishi shart);

d) metodik qo'llanma yoki metodik tavsiyalar (muayyan o'quv predmeti yoki fani mavzularining nazariy jihatidan ko'ra amaliy tomoniga ko'proq e'tibor qaratilgan manba bo'lib, u "Mashq va topshiriqlar to'plami", "Qiziqarli tilshunoslik" shakllarida bo'lishi ham mumkin);

e) lug'atlar: ("O'zbek tilining izohli lug'ati", "O'zbek tilining uyadosh so'zlar lug'ati", "O'zbek tilining ma'nodosh so'zlar lug'ati", "O'zbek tilining shakldosh so'zlar lug'ati", "O'zbek tilining zid ma'noli so'zlar lug'ati", "O'zbek tilining so'z yasash lug'ati", "O'zbek tilining paronim so'zlar lug'ati", "O'zbek tilining tarixiy so'zlar lug'ati", "O'zbek tilining etimologik lug'ati" va qomuslar;

f) ma'lumotnomalar;

g) qomuslar ("O'zbekiston O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi", "Maktab o'quvchilari uchun qomus" va b.)

Darsning didaktik ta'minotini ta'minlovchi ta'limiy manbalar "Axborot banki" deb yuritiladi. Darsning didaktik ta'minotini ta'minlovchi materiallar: ko'rgazma, test, topshiriqli kartochka yoki tarqatma materiallari, o'quv adabiyotlari va namunaviy

materiallar, slaydlar, rasmlar, audio, video va proeksion materiallar, televideo materiallari, elektron materiallar, animatsiyalar, multimedialar.

Darsning didaktik ta'minotini ta'minlovchi vositalar: doska (oddiy doska, magnitli doska, ko'chma doska, elektron doska, smart doska), bo'r, qog'oz, ruchka, qalam, chizg'ich, turli markerlar, magnitafon, lingafon, televizor, kadaskop, videoproektor, kompyuter, monitor va b.

Ona tili ta'limidagi vositalar o'quvchini tinglash, gapirish, to'g'ri yozish, o'qish kabilarni rivojlantiradi. Shuningdek, amaldagi ona tili darsliklari ham buning isboti desak mubolag'a bo'lmaydi.